

SÁRKÁNYFOG-VETEMÉNY

A Filozófiai Vitakör *Egy élhető jövő felé* c. konferenciáján 2007. márc. 2-án elhangzott előadás szerkesztett változata.

Az eredet mítosza

Nem a világ teremtéséről, még csak nem is az ember teremtéséről szól ez a mítosz. Azért olyan fontos ezt leszögeznünk, mert ez a történet nem a világtörvényt és nem az emberi létezés ontológiai alapjait mondja el – vagyis mindez lehetne másként is. Arról van itt szó, amit a Biblia bűnbeesésnek nevez, és ami létre hozta a Karmant, vagyis a tettek egymással szükségszerűen összefüggő láncolatát, minden következményükkel együtt.

A görög mitológiában Théba alapításának mondája így szól: Kadmósz egy jóslat alapján tehenet hajtvva maga előtt, szép mezőre ér, ahol egy sárkány őrzi a forrást. Kővel agyonveri a sárkányt, mivel fegyvere még nincsen. Azután elveti a fogait, amelyekből fegyverek nőnek ki, akik egymást rögvest mészárolni kezdik. Ezután feleségül veszi Harmoniát, és az ő lantjának szavára az összehordott kövek várfallá állnak össze, ez a Kadmeia, Théba fellegvára.

Íme, a magaskultúra eredetének mondája, minden fontos mozzanatával! A természetből kiszakadt, esetünkben a szarvasmarhát háziasító embernek a természeti erőkkel harcra kell szállnia, mivel függetlenek az akarától, és ezért biztonsági kockázatot jelentenek. A leigázásukra fordított erőfeszítés azonban végül a többi ember ellen fordul és ekképpen mégis elvesz a világból a biztonság. Az emberek, megmaradásuk érdekében, szembe kell forduljanak potenciális ellenségeikkel, ilyen módon valóságos ellenséggé téve őket. A biztonságot az új körülmények között is meg kell teremteni, de már csak részlegesen és mesterségesen lehet, a kultúra segítségével, ami nem egyéb, mint álom a világ elvesztett egységéről, álom a szellemről.¹ Ez az imaginárius, az ember bensőjében megteremtett biztonság a világból elvesztett ősharmónia felidézése, és az alapja annak is, hogy ezt a harmóniát a maga valóságában helyre állítsa. De miután ez nem a teljes valóság, hanem annak csupán egy derivátuma, ezért nem terjedhet ki az egész világra, és csak térben és időben körülhatároltan lehetséges.

Az entrópia törvénye a fizikai világ egyik alaptörvénye. A lényege az, hogy a világban mindig a rendezetlenség

növekedik, és a rendet csak egy, a külvilágtól elhatárolt területen lehet megteremteni és állandó erőfeszítéssel kell fenntartani. Ez negatív visszacsatolás eredménye, vagyis a bekövetkező „zavar” olyan módon szűnik meg, hogy a rendszer képes visszatérni az egyensúlyi állapotába. Másrészt szükséges hozzá egy „külvilág” is, ahová a zavar elhárított következményei továbbíthatók.² Az egyidejű növekedés és az egyensúly megőrzése bizonyos határokon túl nem lehetséges. Ez az öngerjesztés, vagyis pozitív visszacsatolás ugyanis egyre nagyobb külvilágot igényel, mialatt éppen azt számolja fel folyamatosan a bővülése érdekében, vagyis a saját létezésének a feltételét.³

Ez a határoeltság fizikai, de egyúttal szellemi is,⁴ és célként csak egy meghatározott emberi közösség számára szolgálhat. Ennek a maga rendjét a megmaradása érdekében védelmeznie kell mindazon hatásoktól, amelyek kívülről érhetik. *Harcobnia kell a népnek, védve a törvényét, akár egy várfalat* – mondja Hérakleitosz a világhelyzet spirituális lényegéről.

Az ember felépítése

A biztonság megroppanásának és a folyamatossá váló harcnak az új világhelyzete gyökeresen átforgatja az embernek a világhoz való viszonyát. A leírásához az emberi közösség négy dimenziójának a szerkezetéből kell kiindulnunk, amit két tengely mentén rendezünk. A tengelyek fontossága viszont nem egyforma. A világot meghatározó impulzusok, vagyis az egyedi lénynek a világra való fizikai belépése és a világ egyetemességével való kapcsolata, a születés és a szellem, a vertikális tengely. Ezt nevezi Mircea Eliade *axis mundinak*, Világtengelynek, ez határozza meg az ember számára a világ centrumát. Ez az elsődleges, ámde az ember ontológiai (társadalmi) létezéséhez hozzátartozik

² Ennek megfelel, hogy a görög mitológiában a trónját veszített előző isten-generáció nem pusztul el nyomtalanul, hanem lesüllyed az Alvilágba, és így megszűnik a lehetősége arra, hogy a mi világunkra közvetlen hatást gyakoroljon.

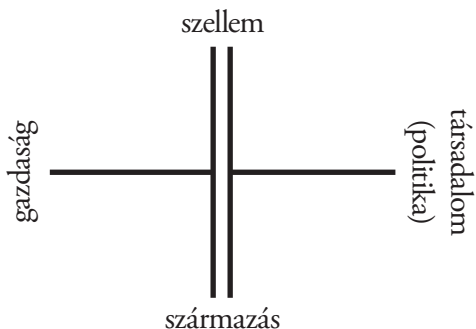
³ Konrad Lorenz kimutatta, hogy a természetben csaknem kizárólag negatív visszacsatolási folyamatok fordulnak elő – maga az élővilág mindenestül ilyen – és ha egy pozitív visszacsatolási folyamat elindul, akkor az mindig pusztító és önpusztító. Ilyen például a tűzvész.

⁴ *Omnis determinatio est negatio*, minden meghatározás egyszersmind tagadás is – mondja erről Spinoza élelméjében.

¹ Ferdinand Ebner

a horizontális tengely is, ami az itt és most-ra, az anyagi létezés feltételeire és az együttélés módjára vonatkozik.

Társadalmi lényként az ember csak e négyes szerveződés egészében élhet. Viszont az, hogy a tényleges szerveződésben melyik tengely melyik eleme játssza a meghatározó szerepet, az idők során megváltozhat, és így változik meg az emberi közösségek szerveződésének és e szerveződés hatásterjedésének a módja is.

Az alapvető közösségszerveződés a származásból adódik. Ez a nagycsalád, ami törzssé szerveződhet a közös származástudat alapján. Ez azonban csak zárt közösség lehet, amely külsőket nem tud magába fogadni.⁵ Ebben a szerveződési formában élnek mai napig az „ősnépecskék”.

Ez az alacsony termetű, gyenge fizikumú emberfajta igen kis számban, de a Föld elég nagy részén nyomokban még föllelhető. A jelenleg uralkodó emberfajokat időben megelőzte. Ilyenek Afrikában a pigmeusok és a busmanok, Dél-Indiában a veddák és a todák, a szigeteken a szemangok, ilyenek Ausztrália bennszülött lakói és az őszibériai maradványnépek, csukcsok, jukagirok, kamcsadálók, talán a jakutok is. Amerikában az algonkinok a Nagy Tavak mentén, a maiduk Kaliforniában, meg talán néhány Amazonas-völgyi törzsecske is. Bizonyára éltek ilyenek Európában és a Földközi tenger mentén is, valószínűleg erre utal a törpék mesealakja. De innen már nagyon régen eltűntek.

Ezeknek a szerveződése még a törzsit sem érte el, a másik törzs tagjai ezért *idegenek*, egyéb népekről nem is beszélve. Így mindig kicsik és gyengék maradnak. Viszont békességben élnek az emberekkel és a természettel is, amelyek az ő számukra nem jelentenek legyőzendő elleniséget.⁶ A gazdálkodásuk éppen ezért kímélő természetű, a Világtörvény tiszteletben tartása, és ebben gyökerezik a

⁵ Minden kultúra ismeri ennek lehetőségét, de csupán egyedekre vonatkozóan. Ilyen a hinduknál az örökbefogadás, ilyenek a zsidók között a prozeliták stb. (Old Shatterhandet megtiszteltetésképpen személyre szóló döntésként fogadja be Winnetou apacs törzse.)

⁶ Ázsia spirituális hagyománya, melynek gyökere a sámánizmus, ezektől az ősnépektől ered, így a kínaiaké is, akik számára például a sárkány jószágos erő.

spirituális érzékük, sőt okkult hatalmuk is, amit a környező más népek többnyire babonásan tiszteletben tartanak. A századelő, azaz P. Wilhem Schmidt pigmeus-kutatásai, majd a nyomában megszerveződött Anthropológus-kör óta ismerjük alaposabban ezeket a mindaddig lenézett, és valóban kezdetleges anyagi kultúrával rendelkező népecskéket, akik azonban hallatlan mértékben tudtak alkalmazkodni az igen mostoha természeti körülményekhez, tartják fenn annak az egyensúlyát, és olyan mély emberségük és spirituális kultúrájuk van, amit a kutatói nem győznek csodálni. Az antropológus Lévy-Strauss egyenesen a beteg nyugati civilizáció megújításának a lehetőségét látta a gondolkodási módjukban.

A biztonság felé

A sárkányfog-vetemény rámenős új emberfajai kiszorították e kicsiny és békés népecskéket alig-élhető vidékekre (sivatag, őserdő, tundra). A másik törzs ebben a helyzetben már ellenség, aki ellen védekezni kell, vagy pedig őt alávetni magunknak.

„*Úgy keletkezett a világon minden kényszer – tanítja Jakob Böhme, a philosophus teutonicus,⁷ – hogy az egyik lény uralkodott a másikon, és nem a legmagasabb jó rendelte kezdettől, hanem a turbából (a megzavarodásból, M. E.) növekedett. A természet pedig a maga lényének tekintette, amely belőle született, s úgy rendelte, hogy a megragadott uralom továbbra is szülessék. E születés ezután királyi uralomra tett szert, s attól kezdve a szakadékot mint Egyet kutatta rendre, míg császári monarchiává nem lett. De még tovább emelkedik, és Egy akar lenni, nem pedig sok. Mert bár a Sokban van, az első forrás, amelyből minden született, mégis uralkodni akar mindenben, és egyetlen úr akar lenni minden hatalom fölött.*”

A biztonság alapja tehát a terjeszkedés, a céljához pedig, amit itt leírva láthattunk, nem kell kommentár. A terjeszkedés a származás alapján csak bizonyos fokig és elég lassan, sok generációs idő alatt lehetséges, de a többi dimenzió alapján gyorsabban és könnyebben. Így jön létre az, amit társadalomnak mondunk, mivelhogy nagyobb és heterogénebb egység, mint ami a közös származás alapján létrejöhet. A fenti séma szerint erre elvileg három lehetőség van.

- *Vallási.* Minden emberi közösségnek a kultuszközösség az alapja. Az axis mundi, ami a Világegészhez kapcsol, tulajdonképpen külön-külön minden emberé, csakhogy az ember nem teremtés, hanem növekedés útján lép a világba, és ezért számára ez a kapcsolat nem érhető el

⁷ Jakob Böhme: *Földi és égi misztériumról.* (Bp. 1990. 48.o.)

tradíció híján – ami természetesen csak közösségi hagyomány lehet. Persze ez nem valami vértelen elmélet, amit megtanulunk, mint egy leckét, hanem olyasmi, ami az egész életrendünket meghatározó módon befolyásolja. A kultusz, a Világrend folyamatos megidézése, éppen ezért nélkülözhetetlen a közösség számára. Viszont a kultuszközösség – az embercsoport összetartozásának a megerősítése – eredetileg a közös származáshoz kapcsolódik. Még akkor is, ha ismeri a Világ szellemi egységét, ami mindeneket összeköt – hiszen a kultusz ezen belül az identitást jelenti, ami olyasféle egy közösség számára is, mint egy egyén számára.⁸

Etnikumfölötti kultuszközösség, ha tán volt is valamikor, csaknem emlék nélkül veszett el, *Bábelben*, ahogyan Jakob Böhme mondja. Megjelent viszont a történelmi időkben, és ma ilyen a kereszténység, a buddhizmus és az iszlám, mind világvallások, tulajdonképpen az ember közös származástudatának a kiterjesztései az életet meghatározó értékrendre. A terjesztője a térítő, vagyis ez papi funkció. Ilyen a hinduknál a Brahman, a felső kaszt, a középkori Európa társadalom-modelljében az Orator. A típusa Pál apostol.

• *Politikai*. Ez lényegében nem egyéb, mint a sárkányfog-vetemény megszelídített formája. Mások hatalmával nem tud mit kezdeni, az az ő számára veszedelmes, s mint kockázati tényezőt, ezt a hatalmat fel kell számolnia anélkül, hogy a közösségük tagjait kiirtaná. Így kezdődött például a rabszolgatartás. Azonban egész társadalmi egységeket is maga alá gyűrhet, csupán a közhatalom birtoklását kell biztosítani. Ez a rendszer roppant hatékony, és éppen ezért ellenében nemigen állhat meg senki, aki alacsonyabb szinten szerveződött.⁹ A politikai közösség viszont etnikailag eredendően semleges, a származástól függetlenül szerveződik. Legfeljebb a hódítók tartják számon a maguk külön származását, mint előjogaik alapját.

A politikai hatalom kiterjesztése általában harccal kezdődik, ezért a főszereplője a hódító, a hindu Ksatrija, a középkori Bellator – archetípusa Nagy Sándor. Siker esetén pedig államszervezéssel végződik, ami valamiféle

egységes rendet és közös fellépést tesz lehetővé. Az államnak azután meglehet a maga belső evolúciója, amely normális esetben a hatalom kiterjesztéséhez és megosztásához vezet. Eredendően nélkülözi azonban a közös kultuszt, és ez a hivatkozását mindig bizonytalanná teszi.¹⁰ Az a *jus fortioris*, az erősebb joga, ami létrehozta, túlságosan is ingatag, hiszen csak addig tart, amíg valaki, akár oktanul is, kétségbe nem vonja. Éppen ezért e hatalomnak másféle alaphivatkozásai is szoktak lenni.

– A leggyakoribb és a legerősebb a származástudat. Ilyen India, Kína, Japán esete, ekképpen jöttek létre a mai európai államok is. Természetesen ez nem jelent feltétlenül valódi közös származást,¹¹ de mindenképpen valamilyen kulturális egységet és a valamiképpen történelmileg kialakult *mi*-tudatot.

– Kapcsolódhat egy általános, de értékközömbös jogrendhez, amely a maga államszervezési céljainak a magasából lenézi a helyi kultúrákat, szokásokat és etnikumokat, de éppen ezért toleráns is velük szemben, mint hajdan az Imperium Romanum vagy a közelebbi múltban az Imperium Britannicum.¹²

– Járhat a politikai hódítás „tiszta” pusztítással is, mint Dzsingisz kán esetében, aki az eltérő életformák megsemmisítését tűzte ki eredeti célként.¹³ Ennek mindig van vallási természetű gyökere.

A kielégítő biztonság megteremtése hódítás útján azonban végülis nem lehetséges. Létezik ugyanis egyrészt egy méretkorlát, amit a hódítás akciórádiuszának mondanak,¹⁴ és a rajta túleső területek továbbra is hatalmi kockázatot jelentenek. Annál is inkább, mivel másrészt az akció-reakció elv szerint minden kifejtett erő kihívja maga ellen az ellenerőket. Ezért egészében véve sohasem sikerült a

¹⁰ A politeista világbirodalomban ennek pótlására volt hivatott a római istencsászár kultusz, bár nemigen vált be.

¹¹ Az egységesnek tekintett kínai nép három, teljesen különböző emberfajból áll, a dél-kínaiak például a malájok közeli rokonai. Nem is szólva Indiáról, ahol évezredek óta folyik a népek keveredése, de az ellentétet nem ez okozza, hanem a valláskülönbség.

¹² Jó kétszáz éve éltek már angolok Indiában, és fogalmuk sem volt annak ősrégi kultúrájáról. A védikus hagyomány első könyveit csak 1820 táján kezdték európai nyelvekre fordítani, akkor is franciák, és perzsából.

¹³ Ki akarta például irtani a földműves kínaiakat, és csak kínai tanácsadói beszéltek le róla, mint végrehajthatatlan tervről. Valószínűleg az a nomád értékrend áll a háttérben, amely a földművelést a Föld meggyalázásának tekinti.

¹⁴ A hódítás csak parancsuralmi módon lehetséges, ennek feltétele egy bizonyos centralizáció. Az akciórádiusz pedig az a fizikai kör, amit még éppen át tud fogni a döntéshozó centrum. A római birodalom például nem tudott egyszerre harcolni keleten és nyugaton, így megállt a terjeszkedése.

⁸ Ez a kultuszközösség rettentő is lehet. Az immár ellenfélnek tekintett természeti erők kiengesztelésére bevezetheti az emberáldozatot. Ennek célja a föld termőképességének megőrzése. Eredeti formájában kétségkívül önfeláldozás, illetve a legértékesebb feláldozása, erről szól Ábrahám története, mint a szíriai kultuszok emberáldozatainak antitézise. Perverzióvá mások feláldozása teszi. Az azték birodalom állandó háborúinak nem is hódítás volt a célja, hanem a feláldozásra szánt foglyok összegyűjtése. A földműves kultúrákban ez nem ritka, Közel-Keleten és talán az ősi Kínában is gyakorolták.
⁹ Így buktak el Észak-Amerika indiánjai a hódítókkal szemben.

kívánatosnak vélt teljes politikai-hatalmi egységet senkinek sem megvalósítania.

• *Gazdasági.* Anyagi együttműködés haszonszerzés céljából, mindig magába foglal különféle népeket és térségeket, tulajdonképpen a területi munkamegosztás alapján. Terjesztője a kereskedő, a hindu Vaisja – archetípusa Szindbád, az arab mesevilág tengerésze. A középkori Európa viszont nem tekintette külön társadalmi kategóriának, igen jellemző módon ez az igény csak az újkorban bukkant fel, mint közjogi *tiers etat* (harmadik rend).

A kereskedelem maga azonban a történelemben sohasem jelentett olyan hatalmi viszonyt, ami a társadalom megszervezésének alapjává tehetné volna.¹⁵ Viszont éppen ezt hozta az európai gazdaság- és társadalomfejlődés, aminek a meghatározója a kereskedelem által lehetővé tett felhalmozás volt, ami egy bizonyos ponton, a 18. században, átalakult tőkefelhalmozássá.

Ha igaza van Montecucculinak, hogy a háborúhoz csak pénz kell, akkor ez azt jelenti, hogy a pénz a legfőbb hatalom. A pénzt pedig a tőke tudja felhalmozni, mégpedig kizárólag a piac segítségével. Így növekszik lassan az újkori világkereskedelem, és alakul át a 20. századra mindent átfogó világgazdasággá. Ez a kapitalista fejlődés jó ideig békésnek látszik, mivelhogy a felhalmozó gazdaság igénye a békés tranzakció. A háború ezért lokalizáltak, eszközszerűek, céljaikban és kiterjedésükben korlátozottak, a régi (piacellenes) rend ellen irányulnak vagy a piacok megszerzésére a konkurrenciára orra elöl. Amikor pedig a Gazdaság (az angol tőke) első ízben győzte le a Politikát (Napóleon birodalmát), akkor tulajdonképpen megteremtette az alapokat a Tőke ama világuuralmához, amely magát annyiban joggal mondhatja békésnek, hogy nincsen számba jöhető ellenfele, akivel harcolnia kellene.

Ezt a gazdasági alapon nyugvó relatív, úgynevezett világbékét az 1815-ös Bécsi Kongresszus óta¹⁶ csak egy történelmi véletlen zavarta meg. A franciák fölött 1871-ben elért győzelem nyomán kicsikart hadi kárpótlásból létrejött Németországban az *alternatív tőke*, amely fergetegesen gyors felhalmozásra volt képes és integrálhatatlannak bizonyult a Világtőkébe, amely egységének helyreállítására képtelen volt a két pusztító világháborút elkerülni. Az új világhelyzet aztán szerzett ugyan még néhány forró

¹⁵ A Földközi tengert az ókorban körbe lakó főniciai és görög városállamok idegen testek maradtak az óslakosok között és végül felolvadtak bennük.

¹⁶ Az Európa politikai életét fél évezreden át meghatározó angol-francia ellentét véglegesen eltűnt a bankok együttműködése nyomán. Később az amerikai tőke csatlakozásával jött létre az egységes világtőke, amely ma a világgazdaság meghatározó ura.

pillanatot a számára,¹⁷ és nem mindig tűnt lehetetlennek például, hogy a szovjet világrendszernek nevezett hatalmi csoportosulás formájában mégis legyőzi a Gazdaságot az a Politika, amely az értéksemlegesség ellenében egy új és univerzális evilági vallásként (kultusközösséggént) határozta meg önmagát.¹⁸ De végülis igazolódott Montecucculi evilági bölcsesége és a gazdasági felhalmozási versenyben az Egyesült Államok, vagyis a Világtőke békés úton döntő győzelmet aratott a Szovjetunió fölött.¹⁹

Európa egységét sem a középkori keresztény egyház vallási alapon, sem az újkori hódítási kísérletek politikai alapon nem tudták megteremteni. De létrejött végül a második világháború után gazdasági alapon. El kell ezen tünődnünk, hiszen ez a legalacsonyabb létszint. Azt jelenti, hogy mind a társadalmat és működését, mind a szellemet és hatását, a kultúrát, mind a család mikroközösségét, a születés feltételét ez alá kell rendelni. Mint kategorikus igényt ezt hangoztatják is, viszont a belőle adódó következtetéseket általában nem korrekt dolog levonni. Legalábbis nyilvánosan nem.

A szép új világ

Létrejött tehát gazdasági alapon az, ami még nem volt: egység, amit kívülről nem fenyeget immár semmi, tehát megvalósította a teljes biztonságot.²⁰ *Pax Capitalistica Universalis*, a kapitalizmus egyetemes békéje, hangzik a büszke öndicséret. Habár egyre halkabban, mivel az új helyzet alapproblémái igen hamar, és az emberek mindennapi életében is érzékelhetőkké váltak.

A szerveződések lényege, ahogyan már Théba példáján láttuk, a biztonság fokozása, és ez az, ami mintha most teljessé vált volna. Maga a felhalmozó típusú gazdaság is a *biztosítás* igényéből származik. Az igen magas kockázattal dolgozó tengerentúli kereskedelem igazi hasznát a hitelező bankok aratták le, amelyek a viszontbiztosításaikkal a

¹⁷ A gazdaság végül is „vak” a társadalmi-történelmi valósággal szemben, és ezért könnyen folyamodhat végig nem gondolt választáshoz, amelyek kiszámíthatatlan ismeretlen tényezőt hoznak be az erőterbe. Ilyen volt Japán gyors emelkedésének a serkentése, ilyen volt a szabadkőművesek bolsevizmus-szimpatíája, ilyen volt Hitler, és valószínűleg ilyen lesz a mai világgazdaság Kína-opciója is.

¹⁸ A gazdasági alapú világrend Achilles-sarka a meghirdetett értékközömbösség, ami valójában értékpusztító, eltérően a közigazgatásnak olykor valóban érvényesülő semlegességétől.

¹⁹ A marxista vallás alaptételei ellenkeztek az ember természetével, ezért a pozitív ígéreteivel adós maradt, míg a károk rendre bekövetkeztek. Bukásának ez volt a lényegi oka. Értékrendjében se tudta felülmúlni a kapitalizmust.

²⁰ Fukuyama a szovjet birodalom bukásakor ebben a szellemben írta meg könyvét *a történelem végéről*.

maguk számára ezt az óriási hasznot ígérő bizniszt kockázatmentessé tudták tenni.²¹ Ennek mentén alakult ki a londoni bankkonzorcium, ami azután a világhatalommá növekedő Britannia pénzügyi gazdája lett a hitelpénzrendszeren keresztül. Az amerikai bankbiztosítás egységes rendszere emelte a FED-et a 20. század elején a hatalmas ország pénzügyeinek urává. A második világháborús győzelem után szintén a pénzügyi biztonság volt az, ami megteremtette a Világbankot, a pénzmonopóliumot és a hitelminősítési rendszerén keresztül a Hitel világmonopóliumát, vagyis az *oikosz* értelmében vett világgazdaság²² fölött megszerzett uralmat.²³

Ez volna tehát az alapja a Világbékének. Ámde téves a kiindulása, és ennél fogva valójában romboló erő az embernek mind a négy létszférajában, természetesen éppen ezért a békét sem biztosíthatja.

• A *gazdaságot* már Arisztotelész két részre bontotta. Az egyik az *oikosz*, voltaképpen háztartás, ami a napi életfenntartás gazdasági feltételeit biztosítja. A másik a *kremisztika*, a felhalmozás a jövő biztosítására, amiről ő is tudta, hogy csakis pénzfelhalmozás formájában lehetséges. És megállapította róla, hogy végeredményben a közönséges értelemben vett gazdaságot és ezen keresztül a társadalmat is pusztító hatása van.²⁴ (Filozófiája megegyezik az egyszerű kőműves mondásával: *Addig tartsd fiam a kéményt, amíg felveszem az érte járó pénzt.*)

A pénz eredendően nem más, mint a csere egyik fontos eszköze. Maga is áru, olyasféle, amit minden résztvevő elfogad, hiszen nyilvánvalóan használni tudja a cserében. Eképpen vált általános pénzzé a csak lokális, egy-egy kultúrformához kötődő pénzekkel szemben a nemesfém, az arany és az ezüst, amelyeket minden kultúrában kultikus tisztelet övez, lévén a Nap és a Hold földi megjelenési formái. E pénzek szűkössége hozza aztán létre a gazdaság kedvező működése számára a papír- és hitelpénzeket, amelyek mögött azonban szankcionáló hatalomnak kell állnia, amíg maga a világgazdaság át nem tudja venni ezt a szerepet. E szerepében a pénznek mindenesetre alapvető használati értéke van, az életfenntartás eszköze a piacgazdaságban.

²¹ A kereskedők vagy a hajóskapitányok számára ez távolról sem volt annyira kockázatmentes.

²² A *világgazdaság* szó erős fogalmi csúsztatáson alapul, ugyanis kimondatlanul a piacok egyenrangúságát állítja, ám az erőforrás-mobilitás közötti különbségek ezt eleve illúzióvá teszik. Az egység kizárólag a kremisztikában érvényesül, és nem a reálgazdaságban. Az jobban kiszolgáltatót ma a külső erőknél, mint bármikor a történelemben.

²³ Paul Hellyer: *A globális pénzügyi válság túlélése* c. könyve ismerteti plasztikusan a történetet.

²⁴ A római birodalom hanyatlásának meghatározó oka volt.

Az árutermelés magával hozta a pénzt, mint termelési forgóeszköz szerepét is, ez tulajdonképpen hitelpénz, amivel anyagbeszerzéskor előlegezzük a termék eladásakor realizálódó hasznot. Így működtek a középkori manufaktúrák.

A következő fázisban a hitelpénz felhalmozódik, tehát lehetővé teszi a termelést, az eladás és a haszon bővülését. Ez a tőkepénz, aminek a kialakult kezelési technikái lehetővé tették a mobilitást és ezzel a nagyobb pillanatnyi haszon irányába való elmozdulást (semmilyen hagyományos gazdaság ezt nem ismeri). Lassanként aztán a mobilitásnak ez az igénye kényszerre válik, és maga alá gyűri a valódi gazdaságot, annak társadalmi szintű szabályozásával együtt.

A gazdaság átalakulása három fokozatban történt, amelyek megfelelnek a pénz forma- és szerepváltozásainak, ennek részben okai, részben következményei lévén. Minden *oikosz* helyi gazdaság, szükségleteinek nagy részét egy kis körön belül termeli meg, és piacra csak a saját erőből ki nem elégíthető szükségletei miatt megy. Ha jön a kereskedő, egy darabig még nem okoz lényeges változást, bár a helyi társadalmakat erősen differenciálja. A tranzakció résztvevői gazdagodnak és hatalmasodnak. De ez a kereskedő még csak hiány- és ritkaságárukkal üzletel. A következő fázisban azonban már hozza a helyi gazdaság termékeit helyettesítő árukat, s ekkor már pusztít is. Ez az egyenlőtlen versenyek piaca.²⁵ A harmadik fázisban letanyázik és közvetlenül használja a helyi erőforrásokat, extraprofit kilátása mellett. Amennyiben ezt nem helyben forgatja vissza, hanem elviszi, úgy a helyi gazdaságot szegényíti és hosszabb távon versenyképtelenné, pusztulóvá alakítja.²⁶ Itt a kremisztika már közvetlenül mozgatja a folyamatot. A helyi erőforrások hanyatlanak, elpusztulnak. Leértékelődik az emberi alkotókészség, a kézműveseké, a parasztgazdaságoké. Felszámolódik a helyi gazdaság kapcsolatrendszere. A természeti erőforrások a regenerálódás szempontjának mellőzése miatt tönkremennek.²⁷ A következmény a helyi társadalom gazdasági összeroppanása. Ebből állt elő a harmadik világban a fegyveresek permanens háborúskodása és a népességrobbanás is. A hagyományos erőforrás-szemponthú gondolkodásmód ugyanis a helyi társadalmi struktúrákon keresztül elég hatékonyan szabályozta a népességszaporodást, aminek az alapja az életkörülmények megőrzése volt, és ami ennek lehetőségével együtt veszett el.²⁸

²⁵ Az indiai kézműipart így tette tönkre az angol textilgyártás.

²⁶ Ez történt a harmadik világ országaiban az elmúlt fél évszázadban.

²⁷ Öt évente egy Magyarországnyi esőerdő tűnik el Brazíliában, hogy az állam fizetni tudja a hiteltörlesztéseit. Az elpusztult esőerdő pedig nem képes regenerálódásra.

²⁸ Ez a *Malthus-modell*, amelyben a gyerekszámot a várható gondoskodás lehetőségei szabályozzák.

• A *társadalom*, és a benne szerveződő közhatalom a gazdaság számára mindig is lényeges szervező erőt, háttérfeltételt jelentett. Néha kedvezőt, néha kedvezőtlen, de mindenképpen átláthatót. Tulajdonképpen a kapitalizmus kezdete is ennek a kiegyensúlyozott rendnek köszönhető, amelyet nem ő teremtett meg, csak rá támaszkodott.²⁹ A felhalmozó gazdaság alapja viszont a kremisztika, ez az újkor technikai forradalmának és társadalom-átalakulásának a gazdasági alapfeltétele. Rombolva épít, szokták rá mondani.³⁰ Rombolja a társadalom kialakult szövetét, a kialakult munkakultúrákat, gazdálkodási egységeket, eligazodást szolgáló világképeket, vallást, morális szabályokat és szolidaritási formákat. Viszont javíthatja az életkörülményeket, bővítheti a kultúra anyagi feltételeit, az emberek kapcsolatrendszerét, tágíthatja az emberiség látóhatárát, mint tudományos-technikai forradalom. Létrehozza a személyes függelmi viszonyok helyett a személytelen és hatékony bürokráciát.³¹

Politikaszervező hatásaiban a hitelpénz imperatívuszával megteremti a nemzetállamokat a feudális kiskirályságok helyén.³² Ezeket azután a 19. században kiterjeszti gyarmatbirodalmak formájában az egész földre, először hozva létre egy struktúrájában meglehetősen homogén politikai berendezkedést, mint az európai minta követését. Végül hozzákezd a nemzetállamok gazdasági alapú egységbe szervezéséhez,³³ jelentősen csökkentve a kialakult politikai-társadalmiszervező hatásköreiket, így jutunk el a mai, gazdaságilag egységesnek mondható világrendhez.

A felhalmozó gazdaság kiépülésének a folyamata politikai ideológiaként a demokráciával kezdődött. Előfeltétele ugyanis az erőforrások fölötti rendelkezési jog, amit a feudális vagy abszolutisztikus berendezkedésű társadalmak többféle módon korlátoztak. Volt a dologban ugyan kezdettől fogva egy illúzió is, ugyanis a döntési jog előfeltételezi az autonómiát, amit viszont a gazdasági függés korlátoz. Mégis, a „kicsik” kollektív érdekérvényesítésének kialakulása lehetőséget nyújtott ennek részleges érvényesítésére (például szakszervezetek formájában) – de csak a reálgazdaság szféráján belül. Így alakult ki egy

egységesnek látszó társadalmi-gazdasági modell, a jóléti demokrácia, a nyugati életforma, ami sokáig a történelmi fejlődés főirányának számított.

Ám a méhében rejlő kremisztika végül felbomlasztotta. A 20. század e modell egyidejű kiépülésének és bomlásának időszaka volt,³⁴ majd az ezredfordulóra ezt ténylegesen kiüresítette.

– A mégis valahogy választott, tehát a közösségének felelős állam relatív gazdasági jelentősége egyre kisebb a nemzetközi óriáscégekéhez képest – amelyek viszont semmiféle külső ellenőrzés alá nincsenek vetve, és egyetlen, legálisnak elismert céljuk van, a profitszerzés.³⁵

– Az államok gazdasági és ezzel együtt politikai hatalmának csökkenésével csökken a lehetősége annak, hogy az emberek a demokratikus intézmények segítségével urai lehessenek a sorsuknak.³⁶

– A világpénz mobilitása gyengíti a munkavállalók piaci pozícióit.³⁷

– Az anyagi stabilitás a munka helyett egyre inkább a pénzhez kötődik. Itt ütnek vissza az igen fejlett társadalombiztosítási rendszerek, amelyek a nyugdíjalapokon keresztül az improduktív öregkort anélkül finanszírozzák, hogy láthatóvá tennék ennek összefüggését a nemzedékváltással. A társadalom az eloregedésben válik anyagilag érdekeltté.³⁸

– A döntéshozatalhoz, így természetesen a politikai választásban rejlő döntéshozatalhoz is hozzátartozik a megfelelő informáltság. Ennek viszont egyrészt akadálya a problémák fokozódó áttekinthetatlensége, másrészt a hírforrások monopóliuma a média-tulajdonosok, tehát a pénz kezében.³⁹

• A *származás*, vagyis az emberek folytonos megszületése az emberi társadalmak alapja. Éppen ezért a természetes szerveződés alapformája is. Kétségtelen, hogy ez egyúttal viszály, háború, a fenyegetett biztonság oka is. Ennek kiküszöbölése volt a célja a származás tekintetében semleges abszolút királyság, majd a liberális nemzetállam

²⁹ Adam Smith láthatatlan keze, ami a piaci adásvételt működteti, ki nem fejtett alapként előfeltételezi a társadalmi szabállyá vált korrektséget, illetve az ebbe vetett bizakodást.

³⁰ Maga a *Kommunista Kiáltvány* is sokat beszélt erről.

³¹ Max Weber megállapítása. A hátrányait azonban nem látta világosan, ezekre Bibó István hívta fel a figyelmet.

³² Egy 19. századi német fejedelmecske hitelpénze mit sem ér, nevétség a Brit Királysághoz képest.

³³ A második világháború politikai és gazdasági következményei indították el ezt.

³⁴ Részint a konkurens totalitárius ideológiák, részint a világ nagy részének a fokozódó lerablása révén.

³⁵ 2000-ben a világ 10 legnagyobb cégének 1500 milliárd \$ volt a bevétele, annyi, mint Franciaország nemzeti terméke, s csak 3,5 millió embert foglalkoztattak, szemben a 20 milliónyi francia munkavállalóval.

³⁶ Az Európai Unió még arra sem képes, hogy megvédje önmagát a génmanipulált növényektől.

³⁷ Mit sem ér a szakszervezet bérkövetelése, ha a munkaadó holnap az egész gyártást elviheti egy másik országba.

³⁸ Természetesen csak az úgynevezett fejlett országokban – de hát a versenyszabályokat ők diktálják.

³⁹ *Aki fizet, az rendeli a nótát* – mondták a cigányprímások.

hajtani megszervezésének, ami ugyan csupán a kockázat és a pusztítás magasabb szintjéhez vezetett. Mint ahogyan minden szerveződés, ami nem univerzális, egyúttal kockázati tényező mások számára, sőt e kockázat csökkentésére törekvés inkább növeli azt, a pozitív visszacsatolás összefüggése szerint. A viszály magasabb szintre helyeződik át, a pusztítás határfoka növekszik.

De hát most itt van a világgazdaság által megszervezett egyetemesség. A származás immár nem számít semmit – mondja, mégpedig gazdasági megfontolásokból.⁴⁰ A felhalmozó gazdaságot ugyanis a piaci eladás működteti, tehát önérdeke ennek fokozása, magyarán, vásároljon mindenki egyre többet és többet. Könnyű belátni, hogy a nagycsaládos, a többgenerációs együttélésekben csökken a vásárlási igény, hiszen az anyagi gondjaikat belső, kölcsönös szolgáltatásokkal oldják meg. A gazdaság tehát, a társadalmi értékrend átalakításával először is ideálként tűzte ki a nukleáris családot. Ez is kevés azonban, és most a szingli, vagyis a teljes különélés lett a kurrens forma (ez egy főre vetítve csaknem kétszeres fogyasztási igényt jelent). Magát a gyereket egyelőre igényeli a gazdaság, mivel a rá költött pénzek, amelyekkel a szülők a személyes kapcsolatokat váltják ki, igen komoly piacbővítő tényezőt jelentenek. Alig van nagyobb biznissz manapság, mint egy karácsonyi bevásárlási dömping.

(A személyes kapcsolatokat azért kell leépíteni, mert időt igényelnek, márpedig, ahogyan a gazdasági bölcsesség tanítja: *time is money*. Kiszámítható, mennyi az anyagi veszteségem, mialatt a gyerekemmel játszom, ahelyett, hogy ezalatt pénzt keresnék.)

• A *szellemet* illetően, van Arisztophanésznek egy zseniális darabja, a *Madarak*. Ebben egy szélhámos megépíti a felhők között *Felhőkakukkvárat*, amelyben elfogja az isteneknek szánt áldozati füstöt. Ennek segítségével végül átveszi a világgazdaságot.⁴¹

A történelem eddigi pusztításai különféle, habár kétesnek bizonyult érték-hivatkozásokkal történtek. A Pénz mai világgazdasága ezért büszkén hivatkozik a maga értékmentességére, vagyis arra, hogy az értékelés minden ember magánügye. Eszmei támaszaként megjelenik a reneszánsz önépítő, autonóm embere, az *uomo universale*. Aligha érdemes Leonardo da Vincit összehasonlítani a Valóvilág Tv-műsor nézőjével, annyi közöset mégis találhatunk, hogy

⁴⁰ A nemrégén még elnyomott amerikai négerok ma már öntudatos imperialisták, ha Afrikáról van szó.

⁴¹ A neve Peisztethetairosz azaz *Rábeszélő*. Nem szeret kaszálni-kapálni, hanem a nyelvvel kíván érvényesülni. Érdekes, hogy a zseniális szatíráró mily pontosan felismerte a tömegkommunikáció döntő szerepét.

értékrendjüket maguk alakítják ki mindabból, amit látnak és tapasztalnak, és önérzetesen utasítanak vissza mindenkit, aki ebbe bele mer szólni.

Legyen egy akol, és ne legyen pásztor. A bibliai mondat parafrázisát Nietzsche mondta arra a lényre, akit ő *utolsó embernek* nevez. A dolog lényege az, hogy bármiféle értékrendet csak valamiből alakíthat ki az ember. Ezt a valamit pedig az információs társadalomnak csúfolt korszakban a médiamogulok csinálják. Miből? A nagyszerű angol humoristának, Wodehouse-nak van egy szatírája, amelyben egy Broadway-direktor attól függően vesz át előadásra egy színdarabot, hogy tetszik-e a tízéves fiának, ugyanis rájött, hogy ennek a dagadt, beképzelt, elkényeztetett kölyöknek az ízlése megegyezik a közönség ízlésével, tehát biztos a siker és a bevétel. Íme, Hollywood logikája!⁴² Ma már szentségnek számít minden Tv-adás számára a nézettségi szint, ettől áll vagy bukik a műsor.⁴³

Az értékközömbösség, amit ez a világgazdaság hirdet, valójában hazugság. Mint látjuk *van* érték itt is – a pénzfelhalmozás – és van ennek pusztítandó ellenfele is: mindaz, ami az embert független, felelős és gondolkodó lényvé teheti. A tömegmédiumok infantilizálnak. Ez a Big Brother hatékonyabban uralja a lelket, mint ahogy Orwell álmodta meg a fizikai erőszak világgazdaságát.

A jövő körvonalai

A világot uraló ideológia mindebből csak azt vette észre, hogy kialakult az Egység, és innentől fogva elegendő a jóakarát fokozása a problémák megoldására. Ez a diagnózis azonban téves. Az érdemi egység sem alakult ki, és a problémák sem a jóakarát hiányából adódnak. Igaz, hogy ennek a fogyatkozása növelheti a bekövetkezendő bajokat.⁴⁴

– A világgazdaság pusztulása nem valamiféle emberi gonoszság műve, hanem a Felhőkakukkváré, a pénzfelhalmozáson alapuló világgazdaság belső logikájáé. Nézzünk meg egy élelmiszersegély-akciót, amelyet jószándékú emberek és segítőkész kormányzatok szerveznek egy éhező ország lakosainak támogatására. Elküldik az ingyen élelmiszert. Könnyen megeshet, hogy a szállítmány valamilyen helyi gengszterbanda kezébe kerül, aki a maga gazdagságát és

⁴² Így vesztek el az ötvenes-hatvanas évek nagyjértékű művészfilmjei, átadva helyüket az üres, de profi technikával előállított kommerszfilmeknek.

⁴³ Még az se tűnik fel, hogy ez két különféle dolgot jelenthet. A magyar TV történetében a legnagyobb – 96%-os nézettségű – sikert Breznjev temetésének helyszíni közvetítése aratta.

⁴⁴ Soros György, a milliárdos, Karl Popper egykori tanítványa beszélt egyszer a Leggazdagabbak Klubjában arról, hogy a nagy vagyon felelősséget is jelent. Gúnykacaj fogadta a naiv álmodozót.

hatalmát alapozza meg vele, de tegyük fel, hogy eljut a rászorultakhoz. Ám semmi sincsen ingyen. Az élelmiszert az állam megvette attól a termelőtől, aki különben nem tudná eladni senkinek, hiszen a fejlett országok piaci tele vannak. Az állam ezt természetesen az adófizetők pénzén vette meg, csökkentve az adóalanyok rendelkezési jogait, és ösztönözve a termelőket a piaci szempontból ésszerűtlen gazdálkodás folytatására. Másrészt az ingyenes juttatások rendszere tönkreteszi a kedvezményezett ország helyi agrárpiacát, hiszen ki fog vásárolni a hazai termelőktől? Akik így tönkremennek, azok a városokba áramlanak sohasem látott embertelen körülmények közé, és tovább növelik a rászorult inszégések számát.

– Pedig ebben még látszik az altruizmus szándéka. A gazdaság valóságában viszont ennyi sincs, hiszen annak a törvénye a hatékonyság, vagyis a profit minden egyéb szempontot mellőző maximalása. A harmadik világ katasztrófája úgy következett be, hogy újonnan alakult országok jelentős hitelekkel vettek fel, amelyeket nem tudtak a hitelgazdaság megkövetelte hatékonysággal felhasználni.⁴⁵ Most éppen a legszegényebbeknek kell a legtöbbet törleszteniük, ám nincs miből, illetőleg csupán a természet lerablása maradt egyedüli lehetőségként, a maga könnyen kiszámítható katasztrófális következményeivel.

– És még mindig nem jutottunk diagnózisunk mélyére. A felhalmozás elérte azt a határt, amelyen túl mintha nem volna tovább mire felhalmozni, a fejletlen országokból kipréselt pénz se használható semmire. Hisz állítólag annyi pénz van már, amiből nyolcszor meg lehetne venni az egész Földet. Ám körvonalazódni látszik a már-már értelmetlennek tűnt felhalmozás új célrendszere, ami ismét a biztonság növeléséhez kapcsolódik. A pénzzel ugyanis meg lehet szerezni a létező, bár láthatóan fogyatkozó erőforrásokat. A feltételeit ennek maga a kremisztikává alakult pénzgazdálkodás teremtette meg: az elszigetelt egyént, a társadalmi kapcsolatok felbomlását, az államszervezetek megroggyanását, a gazdasági kiszolgáltatottságot, az életfeltételt jelentő csereeszköz, a pénz folyamatos manipulálását.⁴⁶

⁴⁵ Ezzel függ össze, hogy a gyarmati rendszer összeomlása az újonnan felszabadult országok többsége számára katasztrófának bizonyult. A gyarmat tökeszegény volt, illetve a befektetések csak a piaci hatékonyság törvényei szerint történtek, éppen ezért hitelválság ki sem alakulhatott. Az új államok tapasztalatlan és nem is feltétlenül jószándékú vezetőit így sikerült a „gazdasági bérgyilkosok” ügynökhálózatának rávennie az öngyilkos stratégiára, ami napjainkra már hihetetlen sebességgel pusztítja a Földet, a természetet, a gazdaságot és a társadalmat.

⁴⁶ A dolog lényege, hogy a pénz, amiből az embernek meg kell élnie, azonos a hitelmonopólium által korlátlanul manipulálható pénzzel, és ennek révén az életfeltételek minden határon túl leronthatóak.

Hogy aztán az új birtokosok mihez kezdenek majd az ott élőkkel, arról ma még nem illik beszélni, legfeljebb bizalmas körben suttogja, aki tisztán látja a helyzetet, és nem szeretne alulmaradni a mind jobban várható katasztrófában. Az ugyanis, amit világbékének neveztek el az évezred vége táján, leginkább a vihar előtti csöndre hasonlít. Európa még sohasem látott félévszázados békét élvezett a saját területén, ezért könnyen behúnyta a szemét afölött, hogy ezalatt a világban többen haltak erőszakos halált, mint a második világháborúban. Persze a saját szellemi degenerálódását sem veszi észre, legfeljebb a lassú gazdasági térvész miatt szokott sopánkodni – illően a Gazdaság mindenki által elfogadott Világtörvényéhez.

E gazdaság tehát a problémákat időlegesen lefojtotta, de a várható robbanás annál nagyobb lesz. És ez mindinkább idegessé teszi a helyzet kialakítóit és pillanatnyi urait is. A hisztéria pedig éppen hogy felidézi azt, amit el kívánna kerülni.⁴⁷ A kremisztika világbékéje olyan axiómákra épül, amelyekről józan ésszel belátható, hogy nem igazak.

– Nem igaz, hogy a származás és a vele összefüggő tradícióközösség nem számít. Aki ezt elhiszi, máris veszített azzal szemben, aki szembeszegül vele.⁴⁸

– Nem igaz, hogy a gazdaság a Föld erőforrásait korlátozás nélkül felhasználhatja. De elhiheti az, aki még távol lakik a fogyatkozó erőforrásoktól, vagyis másutt használja fel azok eredményeit.⁴⁹

– Nem igaz, hogy a Föld népei és országai magukévá teszik a nyugati értékrendet, vagyis az értékközömbösségnek álcázott felhalmozás-elvet. Csupán felhasználják, mint jelenleg érvényesülő világtörvényt – de csak eszköznek tekintik saját fennmaradásuk, és tradícióik maradványainak a megőrzéséhez.⁵⁰

– Nem igaz, hogy az egyetemes béke felé tartunk és hogy a fejletlen országok jelenlegi, mégoly sajnálatos, de csak átmeneti háborúságai megszűnnek majd valamiféle békés evolúció útján.

– Nem igaz, hogy a békét meg tudja teremteni és őrizni egy szuperhatalom katonai egyeduralma.⁵¹ Ellenben látszik

⁴⁷ 2001. szeptember 11., a WTC tornyok elleni terrormerénylet igen jól szemlélteti a helyzetet, sőt az is lehet, hogy az új helyzet szimbolikus kezdőpontját láthatjuk benne.

⁴⁸ Nyugat alkonya és vele szemben Ázsia népeinek gyors felemelkedése emiatt mutat oly szembetűnő különbséget.

⁴⁹ *Cowboyok egy úrhajóban* – foglalja össze David Korten, a Vadnyugat mítoszára utalva, a világhelyzetet.

⁵⁰ Huntington *Civilizációk háborúja* című könyve ezt érti félre. E háború eszmei alapja ugyanis a Pénz eltérő értelmezésében van – eszköz-e csupán vagy a cél maga.

⁵¹ Az Öböl-háborúk ezt tökéletesen igazolják.

belőle, hogy mennyire hamis volt a Gazdaság Világbékéjének fennen hangoztatott programja – hiszen máris a fegyverre hivatkozik.

A helyzetnek az a lényege, hogy a béke még ott is látszat csupán, ahol van belőle, ugyanis leginkább fatalizmust, beletörődést jelent abba, ami nem jó, ám megváltoztathatatlan. És még az efféle hely is egyre kevesebb a Földön.

Az alapítási legenda sárkányfogakból nőtt emberei majdnem kiirtották egymást, csak néhány maradt meg belőlük, nyilván az úgymond legrátermettebbek, a *struggle for life* ősrégi és Darwin által felmelegített tanítása szerint. Csakhogy ott maradt a legyőzött sárkány – akarom mondani a Természet – mind jobban rothadó hullája is, a fenyegető éghajlatváltozási tendenciáktól az élőhelyek radikális pusztulásáig és a sokmillió éves evolúciós lánc megszakadásáig, amely, úgy látszik, éppen a fejlettebb fajtákat fenyegeti pusztulással.

A természet fogalmába beleértendő az emberi természet is. Ezzel kapcsolatban súlyos fogalomzavar alakult ki az elmúlt néhány száz évben. Abból a tényből ugyanis, hogy az emberi élet lefolyását és körülményeit meghatározó tényezők általában nem genetikailag adóttak,⁵² azt a téves következtetést vonták le, hogy ezek individuális elhatárolás kérdései vagy ellenkezőleg, korlátlan mértékben alakíthatóak külső erők által.

A felhalmozás világkorszakában egymásnak ellentmondani látszó eszmék – az izolált és csak önmagának felelős Énnek, valamint az állam tulajdonát képező Énnek a tétele – eképpen játszanak egymás kezére.⁵³ Igaz, az valószínűnek látszik, hogy természetünkben van egy talán genetikai örökségből fakadó hajlam a mértéktelenségre, ami hiányzik a ragadozó állatokból is. Az egyre többet fogyasztás ideológiáját ezért oly könnyű elfogadnunk. Ezt a hajlamot csak a szociális kondicionálás fékezheti meg – ami éppen ezért létszükséglete a megmaradásnak a pozitív visszacsatolás pusztításával szemben.

És akkor még mindig itt a kérdés: a Földön élő embereknek mekkora köre számít? Hol a határa a szociális rokonságnak? A világvallások kultuszközösségei elvileg nem zárnak ki senkit e körből, sem a nyugati civilizációnak

a kereszténység hagyományából örökölt evilági humanizmusa. A 20. század egyes kísérletei azonban nem sok jót ígérnek e humanizmus teherbírására nézvést. Ha megnézzük például a Világgazdaság igényeit – és miért ne néznénk, hiszen, mint mondják, ezek határozzák meg az egész világot a maguk ésszerű törvényei alapján – akkor azt láthatjuk, hogy a Földön élő emberek háromnegyedére tulajdonképpen nincs szükség, sem csekély gazdasági termelőképességükre, sem még csekélyebb vásárlóerejükre. A gazdaság zökkenőmentesen, simán leírhatná őket, a hiányuk semmiféle működési zavart nem jelentene.⁵⁴

Az eszközök és a lehetőségek pedig, amelyeket az új hatalmi berendezkedések magukban hordoznak, páratlanok.⁵⁵ Attól tartok, hogy sok jó nem vár a jövő győztesre sem.⁵⁶ Hésziodosz, a nagy ókori költő mindenesetre ránk hagyott egy enigmatikus jóslatot:

„Egyszer kiirtja Zeusz a soknyelvű ember e fáját is, ha majd csecsemői ősz hajjal jönnek a világra.”

Talán arról lehet itt szó, hogy a normális újszülött előtt ott a világ, amelyben élni lehet és érdemes. Az aggastyán-újszülött, ez az *utolsó ember*, már maga sem tudja, hogy miért is él. Nem is élhet eképpen túl soká.

A hindu társadalomfilozófus, Radhakrishnan világhelyzet-megítélése a következő: *A gonosz megjelenése nem véletlen jelenség. Az erőszak, az elnyomás, a gyűlölködés tényei nem a káosz vagy a szeszély, hanem valamilyen morális rend jelei. Amikor lábbal tiporják a természet alapvető törvényét, amely nem más, mint koherencia, egység, az ember és a testvériség tisztelete, akkor nem várhatunk egyebet, mint zűrzavart, gyűlölködést és háborút. De amikor a gyűlölködés a világot fizikailag sorvasztja, amikor az erőszak, a félelem, hazugság és könyörtelenség⁵⁷ az emberi élet realizálásának tűnik, az igazság és szeretet nagy eszményei akkor is működnek a mélyben, alálásva az erőszak és hamisság uralmát.⁵⁸*

Béke csak a lélekből indulhat el, és csak a világ teljességére irányulhat.

⁵² Konrad Lorenz ezt állapította meg például a csókákkal kapcsolatban is, akiknek hiányzik az önvédelmi ösztönük, és a megmaradásukhoz szükséges viselkedési formákat csak tanulás útján szerzehtetik meg a csoportjuktól.

⁵³ A kommunizmus a globalizmus iskolája – mondhatjuk, hiszen az emberi társadalom természetes egységeit úgy küszöböli ki, hogy a mesterséges organizációban jól működő csavarrá változtassa. Elég kicserélni a „gépészt”, aki idáig párttitkár volt és most csúcsmenedzser lett belőle.

⁵⁴ Efféle természeti törvényként mondta Karinty Frigyes fekete humorral a világháború idején: *A katona a Mannlicher-puskának az az alkatrésze, amely a ravasz elbűzására szolgál.*

⁵⁵ Vannak becslések arról, hogy a Földön ma 3-4 milliárd ember fölösleges, mivel meghaladják az eltartóképeséget. A dolog ugyan sántít, mivel a fogyasztás 80 %-át mások élvezik, mindenesetre van szerveződés e tézis érdemi megvalósítására. Politikailag komolytalan dolog, mondhatnánk. De hát Hitler is komolytalan volt 1925-ben.

⁵⁶ Vajon lehetne még embernek nevezni azt, aki egy effélét győztesen túlélne?

⁵⁷ Szabó Lajos kategóriái a Mammonról.

⁵⁸ S. Radhakrishnan: *Religion and Society* (London, 1959)

Nem törvény, csak megszokás

A közgazdaságtan, ami elméleti megfontolásaival ma a világot uralja, és mint afféle abszolút tudomány, ellentmondást nem tűr, ha nem is üldözi, de komolytalannak bélyegzi,⁵⁹ valójában nem is önálló tudományág. Tétéleinek nagy része egyszerű társadalmi megállapodáson – pontosabban a szereplők döntő többsége számára kényszermegállapodáson – nyugszik.⁶⁰ Ami pedig valóban objektív benne, mint természeti törvény vagy logikai összefüggés, azt mindinkább háttérbe szorítják.⁶¹ Szüksége van e manipulációra a világrendnek, hiszen a kereszténység lelki befolyásának a helyére éppen a tudomány lépett, vagyis önéki kell igazolnia a világ összefüggéseit. (Felhőkakukkvár klasszikus esete.) Éppen ezért kell hangsúlyozni, hogy mindez másképpen is lehet. És hogy mindennek mégis van egy egzisztenciális alapja: a biztonság megteremtésének igénye. A gazdaság úgy vélte, hogy ez megteremthető az ő abszolúttá tételével. Ami durva tévedés ugyan, de ennek alapja mélyebben fekszik, mint a gazdaság. A sárkányfogveteményen belül ugyanis semmiképpen se teremthető meg a kívánt biztonság, sőt látható, hogy maga a bizonytalansági tényező egyre fenyegetőbb méreteket ölt.

*A sokaság mágusa gögös, hiú, fukar, gonosz, falánk, a sóvárgó sokaság szelleme ő és hamis bálványimádó. Nem követi a természet szabad akarátát, a csodák erejének birtokosát, és nincs értelme az isteni misztériumról, mert akaratával nem követi e misztérium szellemét. Ha akaratával a szabadsághoz fordult volna, úgy Isten szelleme feltárta volna mágikus misztériumát és csodája és tettei akaratával együtt Istenben állnának.*⁶² Ezt mondja Jakob Böhme.

Hamvas Béla a helyzetet és a benne rejlő kétféle lehetőséget így értékeli: *Az ember, mondja Zarathustra, a természetnek vagy apja, vagy rablója. Az ember a szeretet szellemét*

⁵⁹ Joseph Stieglitz, aki Világbank-elnök is, Nobel-díjas tudós is, tehát mind az elméletet, mind a gyakorlatot igen mélyen ismeri, egyike volt a közgazdaságtan felkent pápáinak. Ám abban a pillanatban, amint szembefordult az uralkodó irányzattal, kegyvesztett lett, leírták, mint komolyan nem vehető fantasztát.

⁶⁰ Tragikomikus, hogy a szabad tőkeáramlás soha sehol nem igazolt imperatívuszára hivatkozva egy nemzetközi bíróságnak mondott grémium ki tudja kényszeríteni hatalmas, tekintélyes államokkal szemben a génmanipulált növények szabad termelésének az engedélyezését – holott ennek már a kísérleti eredményei is több mint aggasztóak.

⁶¹ Samuelson-Nordhaus Bibliának számító 760 oldalas Közgazdaságtanában csupán 40 oldal foglalkozik az erőforrásokkal. A világ-gazdaság urai számára ez nem probléma, mindenképpen meg tudják szerezni mitőlünk, kiszolgáltatottaktól.

⁶² Jakob Böhme: *Földi és égi misztériumról*. (Bp. 1990. 51.o.)

vagy realizálja, s akkor a természetnek apja, vagy nem realizálja, s akkor a természetnek rablója.

*Az őskori művelésnek köszönhetünk nemcsak minden nemesített növényt, a gabonát, a gyümölcsfákat, a kerti veteményeket, nemcsak a háziállatokat, a lovat, a szarvasmarhát, a bányát, a szárnyasokat, nemcsak életünk és házunk minden lényeges tárgyát, az őskornak köszönhetjük az emberi természetnek a tökéletes kiműveltségét, az emberről alkotott tökéletes és megvalósított képet. Mert az őskor a természetet atyai szellemmel művelte, és ugyanaz a gyengédség és pietás, ami egy növény megnemesítésében élt, élt a közösségben és élt az emberi lélekben. Az atyai szellem realizálása teremtette meg a föld szépségét, a közösség békéjét, a város intenzitását, a magatartás szelidségét. És amikor az ember az atyai szellemet nem realizálja többé, szükségképpen a természet rablója lesz. Rablója lesz nemcsak a földnek, nemcsak az erdőket irtja ki, nemcsak az állatokat mészárolja le, nemcsak a hegyek mélységeit fosztja ki, hanem rablója lesz nép a népnek, osztály az osztálynak, rablója lesz szülő a gyermekének, gyermek a szülőjének, férfi az asszonynak, az asszony a férfinak, rablója lesz a paraszt a polgárnak, a polgár a munkásnak, az uralkodó osztály a szolgálónak. Az ember a földnek vagy apja, vagy rablója. És ha nem apja, akkor nem a szeretet szellemét realizálja és a földet nem a szellem nevében műveli – akkor szükségképpen haramia, aki a földet mint zsákmányra éhes bandita kifosztja, tekintet nélkül arra, hogy milyen nép vagy osztály. A rablás ösztöne teremtette meg a népek harcát, a nemek harcát, a fajok harcát, a világnézetek harcát – röviden azt a harcot, amit létért való küzdelemnek hívnak. Az őskor a létről való gondoskodást ismerte, a létért való küzdelmet nem. Mert az őskor embere a természet fölött állott mint a természet una és apja, aki a világon mint jó király uralkodott.*⁶³

Nem szántam ezt az elmélkedést világtörténelmi áttekinetésnek, történetfilozófiának, vagy legalábbis nem jobban, mint maga a kiindulási pontként idézett thébai eredetmonda. Viszont meg kívántam mutatni a struktúrát, ami a megsebzett világrend következményeképpen előállt. Mivel úgy tűnik, lényegében nem változott, eszközeiben viszont egyre félelmetesebb. Segítség pedig csak az egész megváltozásából várható, ami ennél kevesebbet tűz ki, az nem lehet több jószándékú naívságnál. Bármi képtelenségnek tűnjék is az érdemi feladat, mégis reménységet adhat, hogy a helyzet nem ontológikus, csupán karmatikus. Vagyis nem maga az emberi természet, hanem csak az elkövetett gonosztettek tehetetlenségi ereje határozza meg. És eképpen megnyit számunkra egy választási lehetőséget.

⁶³ Hamvas Béla: *Scientia Sacra* (Bp. 1988, 194.o.)

Nem szolgálhattok egyszerre Istennek és a Mammonnak – tanítja Jézus az Evangéliumban.⁶⁴ A Mammon szó alapjelentése pedig az, hogy *biztonság, amit én a magam számára megteremttem.*⁶⁵ Hogy ez a fajta biztonság mit jelent és mit eredményez, láttuk. Ám mit jelent ebben az ellenében Istennek szolgálni?

Martin Buber mélyértelmű megállapítása szerint nem egyéb, mint a jövőre való nyitottság, azaz ráhagyatkozás és bizakodás Isten előre semmiképpen sem belátható akaratában. Ez indította el Ábrahámot az őseitől való elszakadásra a beláthatatlan jövő felé,⁶⁶ ez az, ami a moszlimok hatalmas vitalitásának és derűlátásának alapja, és erről szól a Miatyánk mondata: *mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma.*⁶⁷ Ma,⁶⁸ és nem örökkön-örökké, ahogyan a Mammon biztonságigénye követelné. A biztonság igénye ugyanis, mint láttuk, a jövőtől való félelemből származik, és ennek a félelemnek a fő oka mégiscsak az, hogy más

⁶⁴ Ez a szó annyit tesz: örömhír.

⁶⁵ Isztray Botond közlése.

⁶⁶ Martin Buber: *A próféták bite.*

⁶⁷ A természeti népek kivétel nélkül így gondolkodnak.

⁶⁸ Karácsony Sándor: *Nyugati világnézetünk felemás igában* című írásában rendkívül kézzelfoghatóan írja le ezt a fajta biztonságot. (Reprint: Kolozsvár, 1991)

emberek is vannak énrajtam kívül, általam befolyásolhatatlan elhatározásokkal, amelyek, ki tudja, talán éppen ellenem irányulnak.

Az ember ontológiailag, meghatározó lényege szerint társas lény, de ennek kondícióit nem genetikailag örökli, hanem tanulással szerzi meg.⁶⁹ Alapkérdésünket, a biztonságot illetően tanulni azt kell, hogy a másik ember ne féljen éntőlem. Ez volna az emberi természet még ki nem dolgozott vagy már félig-meddig elfelejtett alapvetése. (A család éppen azért természetes társulási egység, mivel normális esetben a félelem eleve hiányzik belőle.) *Az én biztonságom feltétele az, hogy te biztonságban érezd magad.* – mondja Karácsony Sándor a társaslélektan alapjáról.⁷⁰

Az Aranykor, amihez hasonlóan az ősnépecskék éltek, nem a teljes szükséglet kielégítésének korszaka volt, mint amit a kommunizmus vagy a fogyasztói társadalom ígérget, hanem a teljes harmóniáé, amelyben a világ hatalmas rendjének szerves részei vagyunk. És ami természete szerint nem egyéb, mint az élet alaptörvényeként létező erkölcsi felelősség.

⁶⁹ Elég ritka, de nem példátlan ez az élővilágban. Konrad Lorenz például a csókákról is ezt állapította meg.

⁷⁰ Karácsony Sándor: *A másik ember.* (Exodus, 1942.)

A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS VÁNDORISKOLÁJA FELVÉTELT HIRDET PÁLYAKEZDŐ ÉPÍTÉSZEK RÉSZÉRE

A Vándoriskola olyan, hat féléves mesterképző, ahol a szakma gyakorlati részét a Kós Károly Egyesülés tervezőirodáiban – építész mesterek irányításával – munkaviszonyban lehet elsajátítani. Emellett a felvettek elméleti képzésen (kurzusok, előadások, tervezési pályázatok, táborok és szakmai kirándulások) vesznek részt. Olyan pályakezdekők jelentkezését várjuk, akik önálló tervezői, vállalkozói ambícióval rendelkeznek és a Kós Károly Egyesülés építész mestereitől szándékoznak tanulni. A felvetteket októbertől alkalmazzuk.

A pályázatra beadandók:

1. Portfólió (a jelentkező tevékenységéről)
2. Tervezési feladat (pályázati kiírás szerint)

A felvettek személyes meghallgatás alapján kerülnek kiválasztásra.

Részletek és a pályázati kiírás a www.vandoriskola.hu honlapon található.